

УДК 371.132

І.І. Сергєєва

АРТИСТИЗМ ЯК ВАЖЛИВА ПРОФЕСІЙНА ЯКІСТЬ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті розглянуто сутність поняття «педагогічний артистизм» як показника, що суттєво впливає на рівень педагогічної майстерності та професіоналізму, наведено його структуру. Проаналізовано погляди різних дослідників щодо акторських умінь, необхідних педагогові, проблему співвідношення діяльності вчителя, актора та режисера.

Ключові слова: педагогічний артистизм, технологія формування педагогічного артистизму, педагогічна майстерність, театральна педагогіка.

В статті рассмотрена суть понятия «педагогический артистизм» как показателя, который существенно влияет на уровень педагогического мастерства и профессионализма, приведена его структура. Проанализированы взгляды разных исследователей относительно актерских умений, необходимых педагогу, проблема соотношения деятельности учителя, актера и режиссера.

Ключевые слова: педагогический артистизм, технология формирования педагогического артистизма, педагогическое мастерство, театральная педагогика.

This article discusses the essence of the concept of «teaching artistry» as an indicator, which significantly influences the level of pedagogical skill and professionalism. Different researchers' views on the actors' skills necessary for the teacher as well as the problem of correlation of activity of the teacher, the actor and the film director are analyzed.

Key words: pedagogical virtuosity, technology of the formation of the virtuosity of the future teacher, pedagogical skill, theatrical pedagogic.

Постановка проблеми. Безперечно існує чимало умов підвищення ефективності педагогічної діяльності. Однак, на нашу думку, успіх учительської праці здебільшого залежить від уміння вчителя встановити контакт з учнями, завоювати їх довіру й авторитет. В умовах сучасної школи проблема взаємодії учасників педагогічного процесу стає все більш актуальною. Зараз підвищується тенденція замкненості учнів і вчителів, їх віддалення один від одного. На жаль, діти не прагнуть ані розкрити свою душу вчителю, ані вирішувати свої проблеми разом з ним. До того ж часто вони бачать у вчителя своїх ворогів, відчувають до них неприязнь і страх. Тому необхідно кардинально змінити систему підготовки та підвищення кваліфікації педагогів.

Сучасній школі потрібен учитель, який має широкий світогляд, володіє багатьма нетрадиційними технологіями та поєднує в собі прийнятний для дитини гуманістичний потенціал освітнього процесу. Він повинен бути готовим до співпраці зі своїми учнями, намагатися стати референтною для них особистістю, учителем, який разом зі знаннями, емоціями й вірою може передати дитині своє емоційно-ціннісне ставлення до навчального матеріалу. Для цього педагогу необхідно володіти певним комплексом якостей, серед яких особливо виділяється артистизм як важлива професійна якість, що впливає на цінності учнів і їх ставлення до навчання.

Тому нині актуальною як в теоретичному, так і в практичному аспекті є проблема дослідження артистизму педагога.

Аналіз актуальних досліджень. Педагоги нового часу (першим — І.Ф. Герbart) приділяли велику увагу співвідношенню «техніки» та «мистецтва» в діяльності вчителя. С.Т. Шацький досліджував уміння вчителя впливати на дітей, йому належить думка про те, що вчитель повинен турбуватися не тільки про зміст своїх вимог, але й про форму і тон їх вираження. А.С. Макаренко писав про комунікативне використання особливостей власної особистості. В.А. Сухомлинський закликав педагогів слідкувати за тоном своїх звернень до учнів. Ф.Н. Гоноболін наголошував на важливості експресивних або виражальних можливостей в діяльності педагога, зазначав суттєве значення міміки та зовнішнього вигляду вчителя.

Проблему педагогічного артистизму як професійно важливої якості певною мірою розкривали у своїх роботах А.С. Шафранова, В.А. Кан-Калик, М.О. Кнебель, П.М. Єршов, Ю.П. Азаров, Ю.Л. Львова, І.А. Зязюн, Н.Є. Щуркова, І.І. Риданова, В.А. Петров, М.В. Жабровець та ін.

У педагогічній літературі також достатньо давно розробляється проблема співвідношення діяльності вчителя, актора та режисера. Відомі діячі театральної педагогіки, актори, режисери, драматурги К.С. Станіславський, М.А. Чехов, Є.Б. Вахтангов, М.О. Кнебель, Б. Брехт, Дж.-Б. Шоу у своїх працях запропонували цікаві підходи, які сприяють формування людини-творця. У сценічній та педагогічній творчості багато спільного, особливо в емоційно-комунікативній сфері, пов'язаній із впливом вчителя на учнів. Дійсно, учитель розробляє «драматургію» педагогічної дії уроку, а це потребує режисерського бачення того чи іншого освітнього або виховного сюжету. Педагог при цьому, безумовно, повинен володіти деякими артистичними здібностями.

У працях цих дослідників розпочато розробку проблеми використання здобутків театральної педагогіки у процесі підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності, визначено дефініцію педагогічного артистизму, запропоновані окремі методи формування цієї якості.

Мета статті – розкрити особливості артистизму як важливої професійної якості сучасного вчителя, одного з елементів педагогічної майстерності.

Виклад основного матеріалу. Ідея спільності акторської, режисерської і педагогічної праці почала розроблятися у вітчизняній педагогіці в 20-х рр. у працях таких видатних вчених і педагогів як А.В. Сухомлинський, В.Н. Шацька, Т.С. Шацький, Н.Л. Гродзенська. Д.Б. Кабалевський акцентував увагу на драматичних діях вчителя, його артистизмі, емоційному розкритті теми [8].

У 30 – 60-ті рр. вагомий внесок в дослідження зазначеної проблеми зробили К.С. Станіславський та його наступники: В.І. Немирович-Данченко, Є.Б. Вахтангов, В.Е. Мейерхольд та ін. У цей же час деякі педагогічні ВНЗ звернули увагу на проблему становлення елементів акторської техніки.

У 80-ті рр. видавалися праці, присвячені формуванню акторських здібностей в педагогічній професії. Наприклад, книга І.А. Зязюна «Основи педагогічної майстерності» присвячена розкриттю особливостей акторських умінь, подані практичні вправи, спрямовані на їх розвиток.

Нині традиційна підготовка педагога зосереджена, зазвичай, на змістових аспектах проведення уроку, методиці викладання і при цьому недостатня увага приділяється особливостям акторської поведінки. На допомогу вчителю повинна прийти театральна педагогіка.

Артистизм – необхідний компонент педагогічного професіоналізму й майстерності. У науковій літературі це поняття трактується неоднозначно. Так, В.А. Загвязинський вважає, що артистизм – особлива, образно-емоційна мова творення нового; проникливий стиль співтворчості педагога й учня, орієнтований на розуміння та діалог з іншим; витончене й тонке мереживо створення живого почуття, знання й змісту, що народжуються «тут і зараз» [5, с. 31]. Це здатність майже миттєво переключатися на нові ситуації, опинятися в новому образі. Це багатство особистісних виявів, образний шлях постановки й вирішення проблеми, гра уяви, натхнення, відчуття внутрішньої волі. О.С. Булатова вважає, що артистизм – не тільки здатність красиво, переконливо щось передати, а й емоційно вплинути на ви-

хованця. «Справжній артистизм – це краса й багатство внутрішнього світу педагога, уміння вирішувати завдання, проектувати майбутнє. Артистизму не можна навчитися, прочитавши або запам'ятавши положення, які містяться в книгах. Можна зрозуміти й прийняти ідеї, залучитися до роботи щодо виявлення та розвитку здібностей і вмінь, пов'язаних із фантазією й інтуїцією, імпровізацією, технікою та виразністю мови й рухів, самопрезентацією, відкритістю, переконливістю» [3, с. 47].

Артистизм трактується не тільки як здатність до перевтілення, але й як цілісна система особистісних рис, котрі сприяють вільному самовираженню особистості. Тим самим особистість наче створює себе заново.

Артистизм передбачає здатність педагога створити власний стиль діяльності, свій неповторний імідж, показниками якого є такі вміння: подобатися дітям, молоді, захоплювати їх; самоконтроль, саморегуляція, установлення контакту з будь-якою аудиторією; здатність розуміти психіку дітей, їх почуття та співчувати їм, а також ставити себе на місце молодій людині та зрозуміти її реакцію, поведінку; здатність перевтілюватися і виконувати різні ролі; бути режисером, вдало використовувати театральне мистецтво та його творчий метод – театралізацію. Педагогічний артистизм передбачає відвертість і безпосередність педагога, уміння говорити й діяти прямо. Артистичний педагог володіє також здатністю «зараження» своїми переживаннями, сумнівами, радістю інших людей.

На наш погляд, найбільш детальною є така структура педагогічного артистизму вчителя.

1. Мотиваційний компонент:

- потреба у самовдосконаленні й самовираженні;
- потреба у підвищенні загального рівня культури учнів засобами мистецтва;
- потреба у вдосконаленні вербальних та невербальних засобів комунікації;
- потреба у вдосконаленні емоційної культури;
- потреба у вдосконаленні знань з фаху, театральної педагогіки, психології, фізіології, філософії, світової культури, моралі та етики.

2. Внутрішній компонент:

- високий рівень знань з фаху, світової та національної культури;
- уміння керувати власним психофізичним станом (емоціями, настроєм), знімати зайву психічну та фізичну напругу;
- здатність до рефлексії та емпатії;

- розвинена емоційність;
- розвиненість педагогічної уваги, уяви, почуття гумору.

3. Зовнішній компонент:

- майстерність впливу на особистість і колектив (володіння технікою організації контакту, управління педагогічним спілкуванням, організація колективної творчості);

- уміння виразно виявляти емоції, передавати власну оцінку певної інформації, факту, втілювати внутрішнє переживання в тілесній природі;

- володіння засобами педагогічної режисури;

- володіння вербальними засобами комунікації: технікою мовлення (дихання, голос, дикція), логікою мовлення (логічні наголоси, паузи, інтонації, підтекст, словесна дія, «надзавдання», кінострічка уяви);

- володіння невербальними засобами комунікації: пластикою тіла, мімікою, жестикуляцією, поставою, мізансценою;

- уміння імпровізувати [2].

Однак на сьогодні педагогічний артистизм необхідно трактувати не як зовнішнє втілення якогось образу, бездоганну техніку педагога, а, перш за все, як внутрішній зміст загальної й емоційної культури вчителя, що складається з емоційної сприйнятливості, психологічної зірності, культури мовлення й емоційних станів. Усе це має виявлятися в діяльності, «конкретних продуктах» творчості вчителя. Сучасний педагог повинен уміти одночасно різними мовами (логічна побудова заняття; слово, жест, міміка, поза, тембр, інтонація, тональність, сила й висота звучання голосу, педагогічна мізансцена та ін.) виражати значення різних фрагментів змісту освіти і своє емоційне ставлення до навчального матеріалу, уроку, учнів. До заняття необхідно «емоційно підготуватися», тоді діяльність учителя, його «проживання» цього уроку буде щирим, артистичним, виразним, переконливим.

Педагогу важливо зберегти творче самопочуття в спілкуванні з дітьми на уроці та поза ним. Чимало у виховній і навчальній роботі залежить від акторської майстерності: наскільки професійно, цікаво, коректно вчитель може вирішувати педагогічні, виховні задачі. Вчитель у школі – це не лише викладач, це ще й вихователь, який організовує життя колективу. Артистичні вміння допоможуть йому бути цікавою для дитини особистістю. Учитель, який володіє красивою мовою, мімікою, уявою – це людина, спілкування з якою принесе дітям радість і задоволення. Артистичність вчителя підвищує

його самоповагу, впевненість у собі, сприяє набуттю авторитету та визнання з боку оточуючих. А.С. Макаренко зауважував: «Я впевнений, що в майбутньому в педагогічних вузах обов'язково буде викладатися і постановка голосу, і поза, і володіння своїм організмом, обличчям, й без такої роботи я не уявляю собі роботи вихователя» [10, с. 179].

Виховання професійних якостей вчителя таких, як натхнення, емоційність дії, допоможуть майбутньому педагогу в роботі зі школярами. З одного боку це забезпечить розширення та посилення сфери педагогічного впливу на учнів, з іншого — дасть можливість зробити спілкування з дітьми більш насиченим і таким, що запам'ятається надовго.

Технологія формування педагогічного артистизму студентів вищих педагогічних навчальних закладів — це комплекс умов, методів і прийомів театральної педагогіки, драмогерменевтики та драматизації, спрямованих на розвиток і вдосконалення таких складових педагогічного артистизму, як увага, уява, вербальні й невербальні засоби комунікації, уміння керувати творчим самопочуттям, виразно виявляти емоції.

Система К.С. Станіславського є фундаментом оволодіння навичками керування самопочуттям, виразної поведінки, правдивого й природного життя «людського духу» майбутніх учителів. У цій системі досконало розроблено питання артистичної техніки, яка спрямована на розвиток і вдосконалення психічної та фізичної природи актора. Артистична техніка містить усі складові елементи сценічної дії: робота органів почуттів, пам'ять на відчуття та створення образних бачень, діяльність уяви, логіки й послідовності дій, думок та почуттів, фізична і словесна взаємодія з об'єктом, а також виразна пластика, голос, мова, відчуття ритму, мізансцени та ін. Оволодіння цими елементами сприяє виходу актора, і педагога на шлях мистецтва, виховує справжнього майстра праці [11, с. 4 — 5].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, на сьогодні залишається актуальною проблема становлення артистизму як складової навчально-виховної роботи, важливої професійної цінності, без котрої неможливо вирішити складні педагогічні задачі.

Оволодіння артистизмом дає можливість вчителю усвідомити свою діяльність не тільки в дидактичному аспекті, але й щодо педагогічної майстерності. Виховання артистизму як необхідної професійної якості сприяє морально-духовному становленню особистості вчителя.

Запозичення досвіду театральної педагогіки не передбачає отождошення педагогічної діяльності з театральною, однак поліфункціональна діяльність учителя, що базується на одночасному виконанні багатьох «ролей», вимагає системної підготовки з різних галузей знань, зокрема сценічної культури та акторської майстерності. Усвідомлення майбутнім учителем об'єктивних законів публічної творчості, озброєння методами сценічної дії допоможуть встановити послідовність педагогічно доцільних впливів, що у свою чергу, стане запорукою ефективності взаємодії між учителем й учнем.

Театральною практикою накопичено цінний матеріал для розробки методик формування пізнавальних психічних процесів (уваги, уяви, фантазії, пам'яті, мислення); індивідуальних рис і якостей особистості (спостережливості, емоційності, відчуття внутрішнього та зовнішнього ритмів і темпів, голосу, вербальної сугестії, органічності, сценічності, артистичності та ін.).

Засвоївши основи театральної педагогіки, майбутні спеціалісти наочно переконаються, що сила переживань педагога, розвиненість чуттєво-емоційної сфери його особистості й усього психофізичного апарату загалом є одним із найважливіших компонентів, які зумовлюють успіх у професійній діяльності вчителя. Оволодіння «секретами» театральної майстерності допоможе у вирішенні такої важливої проблеми як подолання нудьги, буденності, «хвороб байдужості». Багатющі теоретичні й практичні надбання театральної педагогіки сприятимуть формуванню у майбутніх спеціалістів уявлень про свої професійні здібності, знань про самого себе та виробленню на цій основі індивідуальних програм особистісно-професійного зростання, індивідуальних форм педагогічної взаємодії, умінь та навичок спілкування, засобів трансляції своєї особистості, творчого підходу до професійної діяльності.

Подальші напрями дослідження вбачаємо у визначенні специфіки формування педагогічного артистизму вчителів різних гуманітарних та природничо-математичних дисциплін; уточненні критеріїв та методів оцінки артистичних здібностей; підготовці науково-методичних кадрів до викладання театральної педагогіки як навчальної дисципліни; розробці інших ефективних технологій формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абрамян В.Ц.* Театральна педагогіка / В.Ц. Абрамян. – К.: Лібра, 1996. – 224 с.

2. *Будянский Д.В.* Формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Д.В. Будянский; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2006. – 20 с.
3. *Булатова О.С.* Педагогический артистизм: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / О.С. Булатова. – М.: Академия, 2001. – 240 с.
4. *Гончарова Т.И.* Когда учитель – властитель дум: Книга для учителя / И.Т. Гончарова, И.Ф. Гончаров. – М.: Просвещение, 1991. – 174 с.
5. *Загвязинский В.А.* Педагогическое творчество учителя / В.А. Загвязинский. – М.: Просвещение, 1987. – 37 с.
6. *Зязюн І.А.* Краса педагогічної дії: Навч. посібник / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. – К., 1997. – 302 с.
7. *Исаев І.Ф.* Професійно-педагогічна культура викладача: Навч. посібник / І.Ф. Исаев. – М.: Академия, 2004. – 208 с.
8. *Кабалевский Д.Б.* Педагогические размышления / Д.Б. Кабалевский. – М.: Педагогика, 1986. – 138 с.
9. *Львова Ю.Л.* Творческая лаборатория учителя: Кн. для учителя / Ю.Л. Львова. – М.: Просвещение, 1992. – 224 с.
10. *Макаренко А.С.* Собрание сочинений в 5-ти т. Т. 2 / А.С. Макаренко. – М.: «Правда», 1971. – 372 с.
11. *Станиславский К.С.* Работа актера над собой. Собрания сочинений: в 8-ми т. Т. 3 / К.С. Станиславский. – М.: Знание, 1985. – 625 с.